

OSNIVANJE I RAZVOJ ORGANA NARODNE VLASTI
NA KOZARI 1941 -1945. GODINE

O osnivanju i razvoju organa narodne vlasti u Bosni i Hercegovini, kao i u Jugoslaviji, već je pisano.¹ Ali, postoji još čitav niz manjih regiona na kojima problem nastanka i razvoja organa narodne vlasti nije svestranije izučen. U ove regione može se svrstati i kozarsko područje.

Pod Kozarom se podrazumijeva teritorija bivših srezova: Prijedora, Bosanske Dubice, Bosanske Gradiške i veći dio teritorije sreza Bosanski Novi, kao i manji – periferni dio banjalučkog sreza.²

Ovo područje je 1941. godine držao II krajiški NOP odred (kozarski), a na njemu je, također 1941. godine, formiran i Okružni komitet KPJ za Kozaru. Na kozarskom području je živjelo oko 190.000 stanovnika.³ Značajno je naglasiti da je na srezovima kozarskog područja, prije rata, bilo i nešto industrije, a da je rudarstvo bilo relativno dobro razvijeno.⁴ Stanovništvo je bilo, uglavnom, opoziciono raspoloženo prema režimu kraljevine Jugoslavije.⁵ Organizacije KPJ i SKOJ-a su bile dosta jake i imale su veliki uticaj u masama.

Ovo nekoliko napomena je učinjeno s namjerom da čitaoci koji ne poznaju, ili koji manje poznaju ovaj kraj, dobiju, makar i najopštiju predstavu o razvoju narodne vlasti na Kozari. Treba odmah konstatovati činjenicu da je ustanak na Kozari, počevši od svoga izbijanja pa dalje, bio dobro organizovan i vođen. Upravo, zato ni četnici, ni druge snage, koje su se borile protiv NOP-a, nisu imale bitnijeg uticaja na narod ovog kraja.

Pri obradi nastanka i razvoja organa narodne vlasti na Kozari korištena je arhivska građa Vojnoistorijskog instituta u Beogradu, Muzeja revolucije u Sarajevu, Arhiva Bosne i Hercegovine, Arhiva Bosanske krajine u Banjoj Luci i dokumentacija Instituta za istoriju u Sarajevu. Korištena je i memorarska objavljena i neobjavljena arhivska građa, koja je, u nedostatku originalne arhivske građe, značajan izvor za obradu ovog pitanja.

Opšte je poznato da su ustaničke snage, predvođene Komunističkom partijom Jugoslavije, već prvih dana ustanka, jula i avgusta 1941. godine, oslobođenjem prvih sela i gradova, rušile okupatorske i kvislinške organe vlasti. Ustanici nisu dozvoljavali ni obnavljanje organa vlasti stare Jugoslavije, jer su se predstavnici tih organa kompromitovali kod naroda, obzirom da su se,

1) O nastanku i razvoju organa narodne vlasti pisali su I: Drago Borovičanin: »Oblici organa narodne vlasti u Bosni i Hercegovini 1941. godine«, »1941. u Istoriji naroda Bosne i Hercegovine«, »Veseln Masleša«, Sarajevo, 1973, »Nastanak i razvoj organa narodne vlasti u istočnoj Bosni 1941. godine«, Prilozi Instituta za istoriju u Sarajevu, br. 3; dr. Hamdija Čemerlić: »Organizaciona izgradnja NOO-a«, Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu br. V/57, »Postanak i razvoj narodne vlasti u Bosni i Hercegovini za vrijeme NOR-a«, Godišnjak istorijskog društva BiH br. VII/55 I dr Veselin Đuretić: »Razvoj organa narodne vlasti u Bosni i Hercegovini 1941–1945. godine«, rukopis u Institutu za Istoriju u Sarajevu.

2) Vidi Boiko Baškot, Joca Marjanović i Dušan Mislrača: »Razvitak NOB-a na Kozari«, Četrdeset godina, knjiga 6, »Kultura«, Beograd, 1961. (u daljem tekstu: Boško Baškot i dr.).

3) Mlčo Zec, član Okružnog NOO-a za Kozaru, u jednom Izvještaju kaže da na okrug u lma 78.000 stanovnika, a u zapisniku Okružnog savjetovanja OK KPJ za Kozaru od 20. I 21. septembra 1942. godine kaže se da je u zbjegu bilo oko 80.000 ljudi. Vidi u Arhivu Bosne i Hercegovine, fond Obblasnog NOO-a Bosanska krajina, br. 2008/8 I u Dokumentaciji Instituta dokument br. 903.

4) Boško Baškot: »Specifičnosti NOB-a na Kozari«, »Kozara«, Zbornik sjećanja, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1971. (Dalje: Kozara ...).

5) Boško Baškot, Isto.

u većini slučajeva, stavili u službu okupatora. Takav je bio i postupak ustanika na Kozari, pa zato u jednom trenutku na oslobođenoj teritoriji Kozare nisu postojali nikakvi organi civilne vlasti. Zato štab II krajiškog NOP odreda preuzima svu vlast u svoje ruke, jer su pred ustanicima stajali zadaci koje je trebalo brzo rješavati pa se nije moglo čekati uspostavljanje nove civilne vlasti.

Ali, kako se ustanak na Kozari više razvijao i stvorena veća slobodna teritorija, pred Štabom Odreda su stajali sve veći zadaci u pravcu daljeg vođenja i širenja ustanka, učvršćenje četa a kasnije i bataljona. Zato on nije imao dovoljno vremena da se intenzivnije bavi i pitanjem vlasti. Međutim, svakodnevni život je nametao potrebu da se problem vlasti rješava uporedo sa razvojem borbe i oslobođenjem pojedinih mjesta i sela. To su bili objektivni razlozi da se na Kozari, kao i u drugim ustaničkim krajevima, pristupi osnivanju organa nove narodne vlasti. Pristupajući rješavanju ovog problema, organizatori ustanka na Kozari su imali i niz dilema. Daime, ni komunistima Kozare, kao u ostalom i komunistima u drugim krajevima u Jugoslaviji, nije bilo potpuno jasno kakva ta nova vlast treba da bude po svome obliku, iako je svima, ili bar većini, bilo jasno da nova vlast, po svojoj suštini, mora biti narodna, da ona mora služiti narodu i narodnooslobodilačkoj borbi. Njima je isto tako bilo jasno da stari organi vlasti, knezovi, koji su ostali u selima, ne mogu obavljati poslove nove vlasti. Zato su, a i zbog toga što ih nije niko priznavao za vlast u selu, bili odmah razvlašćeni.⁶ Ti fakti su opredijelili Štab kozarskog partizanskog Odreda i ostale komuniste na Kozari da pristupe okupljanju većeg broja ljudi po selima i opštinskim mjestima koji će obavljati razne poslove od interesa za uspješnije vođenje borbe. Na taj način se vlast polako prenosi na ljude koji nisu vojnici u pravom smislu riječi, iako su to ljudi odani, a najčešće i najodaniji pripadnici narodnooslobodilačkog pokreta. Tako su prvi organi nove narodne vlasti na Kozari bili povjerenici koje je u oslobođenim selima postavljao Štab Odreda.⁷ Te partizanske povjerenike je narod Kozare prihvatio kao svoje. Oni su odmah preuzeli na sebe poslove: sakupljanje hrane po selima, prevoz hrane na položaje, prikupljanje boraca za partizanski odred; raspoređivanje straže za obezbjeđenje sela, pozivanje naroda na konferencije i istupanje na konferencijama kao tumači političke situacije i ciljeva narodne borbe i si. Svojom aktivnošću u interesu naroda i narodnooslobodilačke borbe, ovi prvi organi nove narodne vlasti su se brzo afirmisali pa im se narod počeo obraćati i za sva druga pitanja.

No, od značaja je naglasiti da prvi organi vlasti, koji su se pojavili na Kozari u vidu povjerenika u selima, nisu ostali dugo. Na Kozari i oko Kozare vođene su 1941. godine široke akcije protiv okupatora i domaćih izdajnika. One su bile zapažene u bosanskodubičkom i bosanskonovskom srezu, oko Bosanske Kostajnice i Dobrljina.⁸ Na taj način već 1941. godine stvorena je prostrana slobodna teritorija, gdje je bio oslobođen čitav dubički srez, osim grada, čitav novski srez, a u prijedorskom opštine: Brežičani i Orlovci.^{8b} Na tako prostranoj slobodnoj teritoriji seoski povjerenici nisu bili kadri da sami obavljaju dosta složene poslove. Pored toga, ubrzo se došlo do određenih iskustava u pogledu osnivanja organa narodne vlasti na širem području Jugoslavije. Septembarsko savjetovanje u Stolicama dalo je i konkretne zadatke u tome pravcu. Sve je to doprinjelo da se i na Kozari pristupi osnivanju narodnooslobodilačkih odbora kao jedinstvenih organa vlasti u cijeloj Jugoslaviji. Tako su već u oktobru 1941. godine počeli da se drže sastanci po selima za izbor seoskih NOO-a.⁹ Istina, Dušan Pejinović u svom sjećanju kaže da je još u avgustu 1941. godine pozvan narod u školu u Citluku kada je izabran

6) Relja Luklć: »Partizanska pozadina«, »Kozara«, knjiga 2.

7) Jovica Kos: »Prvi odbori u Međuvodu«, »Kozara«, knjiga 2.

8) Osman Karabegović: »Moj boravak među Kozarčanima u prvim mjesecima NOB-a«, »Kozara«, knjiga

8a) Relja Lukić, citirani članak.

odbor sela Čitluk.¹⁰ Kasnije su izabrani odbori u Strugovi i Pobrđanima. Ovi odbori su imali po tri člana i obavljali su sve one poslove koje su u drugim selima obavljali povjerenici. Međutim, treba kazati da su NOO-i na Kozari počeli da se osnivaju u oktobru 1941. godine, jer odbori u Čitluku, Strugovi i Pobrđanima nisu imali atribut *narodnooslobodilački*.

Navešću samo neke seoske NOO-e na području Kozare koji su izabrani 1941. godine. To su NOO u selima: Poljavnice, Mazić, Cerovica, Ravnice, Mala Žuljevica, Velika Žuljevica, Rokovac, Lješljani,¹¹ Dragotinja,¹² Brežičani,¹³ Bjelajci, Sključani, Pucari, Klekovci,¹⁴ Crna Dolina,¹⁵ Strigova, Murati, Ušivac, na dubičkoj opštini, Jutrogošta, Kriva Rijeka, Babinac, Bačvani, Petrinja, Kozarac, Berak, Dragelji, Svodna,¹⁶ Draksenić, Međeđa, Demirovac, Klekovci, Verići, Jokubrovići, Kuljani, Grabašnica, Bistrica, Trbovljani¹⁷ i druga. Tako je do kraja 1941. godine na teritoriji Kozare radilo oko 50 seoskih NOO-a.¹⁸ Osnivanje seoskih NOO-a nastavljeno je i tokom 1942. godine. Tako su u februaru i martu 1942. godine, kada je oslobođena teritorija od Ivanjske do Prijedora i od Kozare do Sane i Sanice, na toj teritoriji osnivani NOO u svim oslobođenim selima. To je inače period živog političkog rada na Kozari, što nam jasno govori i izvještaj II krajiškog odreda od 1. januara 1942. godine, u kome se, pored ostalog, kaže: »Niz drugih konferencija održano je po svim oslobođenim selima na kojima se uvode u dužnost novi NOO ili javno kontroliše rad svih odbora, objašnjava politička situacija i ukazuje na opasnost talijanske i druge izdajničke propagande.«¹⁹

Seoski NOO-i na području Kozare su preuzeli na sebe vrlo odgovorne zadatke od kojih je u mnogome zavisilo dalje vođenje uspješne borbe protiv okupatora i domaćih kvislinga. Oni su, prije svega, organizovali sakupljanje hrane, odjeće i obuće za borce partizanskog odreda, zatim prevoz hrane na položaje, organizovali su razvoj privrednog života, naročito obradu poljoprivrednih imanja i sakupljanje prispjele ljetine i dr. Odbori su preuzeli poslove organizacije seoskih straža i obezbjeđenje sela od prodora neprijatelja u njih. Naročito je značajno istaći, NOO-i su preuzeli na sebe i političku aktivnost u narodu s ciljem da se mobilišu sve ljudske i materijalne snage za borbu. Analizirajući tu aktivnost, grupa autora sa Kozare u svojim sjećanjima kaže, pored ostalog, da je »politički rad na oslobođenoj teritoriji bio veoma intenzivan«.²⁰ Tadašnji sekretar Okružnog komiteta KPJ za Kozaru Branko Babić i član toga komiteta Boško Šiljegović, redovno su obilazili sela na oslobođenoj teritoriji, kao i jedinice Odreda, te održavali konferencije s narodom, sastanke sa odborima i objašnjavali im ciljeve NOB-a i zadatke nove narodne vlasti.²¹

Struktura seoskih NOO-a na Kozari bila je dosta ujednačena. Svi seoski NOO-i su imali od 3 do 5 odbornika.²² Svaki odbor je birao predsjednika koji je objedinjavao rad odbora i rukovodio sjednicama. Ostali odbornici

9) Relja Lukić, citirani članak, a vidi u Arhivu Bosanske krajine iz Banje Luke, mikrofilm 111/561 i u Vojnoistorijskom Institutu u Beogradu dokument K 1703-40/1.

10) Dušan Stojnić: »Partizanska pozadina«, »Kozara«, knjiga 2.

11) Relja Lukić, citirani članak.

12) Rade Kantar: »Osnivanje sanske partizanske opštine«, »Kozara«, knjiga 2.

13) Pero Baškot: »Odbor u Brežičanima«, »Kozara«, knjiga 2.

14) Jovtca Kos, citirani članak.

15) Sajan Munjiza: »NOO u Crnoj Dolini«, »Kozara«, knjiga 2.

16) Izvještaj štaba II krajiškog odreda od 10. 1. 1942. godine, Muzej revolucije, Sarajevo, K 11/121, f. 1. (Dalje: Muzej br. . . .)

17) Izvještaj štaba II krajiškog odreda od 29. 12. 1941. do 9. 1. 1942. godine, Muzej K 11/117, F. 1.

18) Dr Veselin Duretić: »Razvoj narodne vlasti u Bosni i Hercegovini do Drugog zasjedanja AVNOJ-a« (rukopis) u Institutu za istoriju u Sarajevu.

19) Zbornik dokumenata i podataka o NOR-u jugoslovenskih naroda, Vojnoistorijski institut Beograd, Tom IV, knjiga 3. (Dalje: Zbornik NOR-a).

20) Boško Baškot i dr., citirani članak.

21) Isto.

22) To se da zaključiti iz više sjećanja učesnika NOR-a na Kozari objavljenih u ediciji »Kozara«, knjiga 1,

su bili konkretno zaduživani za pojedine zadatke koji su bili stalni ili povremeni.

Značajno je naglasiti, kada je riječ o osnivanju NOO-a na Kozari, da su komunisti sa ovog područja najviše radili samoinicijativno, jer su zaključili septembarskog savjetovanja u Stolicama, kao i Kardeljev članak »Narodno-oslobodilački odbori moraju postati istinski privremeni nosioci narodne vlasti« objavljen u »Borbi« od 19. oktobra 1941. godine, kasno stigli na Kozaru. Te materijale su na područje Bosanske krajine uopšte, pa i na područje Kozare, donijeli članovi Operativnog štaba za Bosansku krajinu i članovi Oblasnog komiteta KPJ za Bosansku krajinu kada su se novembra 1941. godine vratili sa savjetovanja koje je održano u Pokrajinskom komitetu KPJ za BiH na Romaniji. U toj činjenici se može tražiti i razlog što na području Kozare tokom 1941. godine struktura NOO-a nije otišla dalje od sela. Naime, kako je poznato, na području Kozare do kraja 1941. godine, bili su osnovani samo seoski NOO-i. Do osnivanja opštinskih NOO-a dolazi tek početkom 1942. godine, kada na ovom području počinje druga faza u razvoju narodne vlasti.

Znatno proširena slobodna teritorija na Kozari, oslobođenje većeg broja opštinskih mjesta i osnivanje velikog broja seoskih NOO-a, zahtijevali su od rukovodstva ustanka na Kozari da pristupi daljoj dogradnji strukture nove narodne vlasti. Kada se ovome doda i činjenica da su i na ovo područje stigle direktive Centralnog komiteta KPJ i Vrhovnog štaba NOP odreda Jugoslavije, u vidu pomenutog članka Edvarda Kardelja, onda je i rukovodstvo ustanka na Kozari moglo preduzeti korake u pravcu razvoja organa vlasti po vertikali i po horizontali. Poslije osnivanja seoskih NOO-a u svim oslobođenim selima, početkom 1942. godine, počinju da se osnivaju opštinski NOO-i. Tako su u januaru 1942. godine, poslije oslobođenja određenih opštinskih mjesta, na gradiškom srezu osnovani opštinski NOO-i u Gornjim Podgradcima, Bistirici i Orahovoj.²³ Otprilike u istu vrijeme osnovani su opštinski NOO-i u Svodnoj, Kuljanima, Kostajnici, Zuljevici i Sani (bosanskonovski srez).²⁴ I na bosanskodubičkom srezu su osnovani opštinski NOO-i u Međuvođu (za Knešpolje), u Dvorištu (za Knežicu), zatim i ravanjski, pounjski i moštanički opštinski NOO-i.²⁵ Na području prijedorskog sreza izabrani su opštinski NOO-i u periodu od januara do maja 1942. godine u opštinama: Palančište, Omarska i u Sanskoj opštini.²⁶ Po oslobođenju Prijedora izabran je gradski NOO ovoga grada.²⁷

Zahvaljujući aktivnosti svih političkih faktora, do juna 1942. godine, čitavo područje Kozare je bilo pokriveno mrežom seoskih i opštinskih NOO-a. To se da zaključiti na osnovu činjenice da je u tome periodu bilo osnovano oko 140 seoskih i 14 opštinskih NOO-a, koji su bili dobro organizovani.

Međutim, kada je riječ o osnivanju opštinskih NOO-a na Kozari, treba na ovom mjestu naglasiti još neke specifičnosti koje su se ispoljile u odnosu na druga ustanička područja. Naime, dok su u drugim krajevima Jugoslavije odbornike opštinskih NOO-a birali građani na zborovima građana i vojnika partizana,²⁸ dotle su opštinske NOO-e na Kozari sačinjavali predsjednici seoskih NOO-a sa područja dotične opštine.²⁹ Na čelu opštinskog NOO-a u to vrijeme stoji komandant opštine, kao i u ostalim krajevima Bosanske krajine što je, takođe, jedinstven primjer u Jugoslaviji. U drugim krajevima Jugoslavije opštinski NOO su birali predsjednika iz reda svojih članova. Neki op-

23) Dokumentacija Instituta za istoriju u Sarajevu, memoarska građa, Inv. br. 9761. (Dalje: Dokumentacija Instituta. . .)

24) Dr Veselin Đuretić, citirano djelo.

25) Dokumentacija Instituta, inv. br. 9797.

26) Dr Veselin Đuretić, citirano djelo.

27) Isto.

28) Vidi opširnije Drago Borovčanin: »Oblici organa narodne vlasti u Bosni i Hercegovini 1941. godine«, 1941. u Istoriji naroda BiH, »Veselin Masleša«, Sarajevo, 1972. godine.

29) Dušan Štojnčić, citirani članak.

štinski NOO-i u pojedinim krajevima su birali i izvršne odbore opštinskih NOO-a. Ako bi se tražio razlog kako je došlo do postavljanja komandanta opština na području Kozare i Bosanske krajine, onda bi ga našli u činjenici da su Kozarčani, odnosno Krajišnici, nekritički preuzeli jednu odredbu iz »Uputstva za organizaciju i saradnju vojnoteritorijalnih organa i organa narodne vlasti na oslobođenoj teritoriji«, koju je 15. septembra 1941. godine izdao štab sarajevske oblasti.³⁰ U ovom Uputstvu postoji odredba koja predviđa da plenum opštinskog (sreskog) odbora bira vijeće koje sprovodi njegove odredbe. Prvorazrednu ulogu prema ovom Uputstvu dobiva komandant opštine (sreza). Funkcija komandanta opštine (sreza) odgovara funkciji predsjednika opštinskog (sreskog) NOO-a. To Uputstvo je dospjelo u Krajinu pa i na Kozaru tako što su ga, najvjerovatnije, prenijeli delegati iz Krajine koji su bili na Savjetovanju na Romaniji. Ovo se drugačije ne bi moglo objasniti, jer nigdje u Jugoslaviji nije ni uvedena ni zaživjela ni na sarajevskoj oblasti za koju su Uputstva izdata,³¹ jer su tamo odmah birani predsjednici opštinskih NOO-a, a posebno su postavljeni komandanti mjesta.

Pored iznesenih specifičnosti, treba ukazati i na to da je u ponekim opštinama na području Kozare postavljena i opštinska uprava. Takva uprava postavljena je u martu 1942. godine u opštini Bosanska Kostajnica, koju su sačinjavali: Dušan Stojnić, komandant opštine i Ostoja Muharem i Mirko Anđelić, članovi opštinske uprave.³² Slično je bilo i u nekim drugim opštinama. To je bila neka vrsta izvršnih odbora opštinskih NOO.

Analizirajući nastanak i strukturu narodne vlasti u prvoj polovini 1942. godine na Kozari, može se doći do zaključka da na ovo područje nisu bili stigli ni fočanski propisi, koje je izdao Vrhovni štab NOV i DVJ februara 1942. godine u Foči. Jer, da su ovi propisi bili konsultovani, onda bi se izbjegle i opštinske uprave i funkcije komandanta opštine, obzirom da ih fočanski propisi nisu predviđali. Ali, kad se analizira djelatnost NOO-a na Kozari, onda se vidi da nema velike razlike u odnosu na djelatnost NOO-a u drugim krajevima, pa ni u odnosu na odredbe fočanskih propisa. NOO-i na Kozari su obavljali sve funkcije vlasti na svom području, sem one koje su pripadale vojnim vlastima. To se najbolje vidi iz izvještaja Prvog bataljona Drugog krajiškog odreda (kozarskog) od 9. januara 1942. godine, u kome se, pored ostalog kaže: »Sva civilna vlast predaje se NOO-a i naše patrole svoju dužnost u selu vršiti uz prisustvo jednog člana odbora«.³³ Odbori su preduzimali sve potrebne mjere u pravcu aktiviranja i ujedinjenja naroda Kozare u borbi protiv okupatora i njegovih domaćih slugu i tako radili na ostvarivanju jedinstva čitavog naroda, jedinstva svih rodoljubivih snaga u borbi protiv fašizma. Tako je na konferencijama koje su organizovali NOO-i i komandanta odreda i bataljona govoreno o bratstvu i jedinstvu i zajedničkoj borbi Srba, Muslimana i Hrvata, kako na Kozari, tako i na širem području Bosne i Hercegovine i Jugoslavije.³⁴ Narod Kozare je tu politiku prihvatio, što takođe potvrđuje citirani izvještaj Prvog bataljona u kome se kaže: »Svi poštteni ljudi uvjereni su da samo politikom bratstva svih poštenih Srba, Muslimana i Hrvata uspješemo u našoj borbi«.³⁵ To saznajemo i na osnovu mjesečnog izvještaja štaba Drugog krajiškog odreda od 30. januara 1942. godine u kome se, pored ostalog, kaže: »Naglašavamo da je saradnja na našem terenu sa Muslimanima i Hrvatima i drugim narodnostima zadovoljavajuća što se manifestovalo za vrijeme naših akcija na terenima naseljenim hrvatskim i muslimanskim svijetom (Orahova, Kozarac, Blagaj, Bos. Kostajnica,

30) Zbornik NOR-a, tom IV. kn)lga 1.

31) Opširnije vidi Drago Borovčanin: »Prvi organi narodne vlasti na Romanji 1941. godine«, Prilozi Instituta za istoriju radničkog pokreta Sarajevo, br. 2, (Dalje: Prilozi . . .).

32) Dušan Stojnić, citirani članak.

33) Izvještaj štaba I bataljona 11 krajiškog NOP odreda od 9. 1. 1942. godine, Muzej K II (37734, F. 2).

34) Isto.

35) Isto.

Bistrica)«. ³⁶ Može se zaključiti da su komunisti Kozare pravilno shvatili ulogu NOO-a, što je doprinijelo da narod slijedi njihovu politiku. Upravo, zato neprijatelj i nije uspio da odvoji narod od komunista i partizanskih snaga. Ta činjenica se konstatuje i u jednom izvještaju Štaba Drugog krajiškog odreda od 4. marta 1942. godine, kada se kaže: »Stanovništvo odobrava našu borbu protiv okupatora i pomaže naše partizane na svakom koraku«. ³⁷ NOO-i na Kozari su preuzeli na sebe funkciju snabdijevanja vojske hranom, odjećom i obućom, kao i svim drugim što je potrebno za borbu. Oni su, isto tako, vodili brigu o snabdijevanju naroda, naročito siromašnih porodica i porodica koje su izbjegle ispod terora okupatora i ustaša. ³⁸ NOO-i na Kozari su obavljali i druge poslove koji su stajali pred njima i partizanskim odredima. Karakteristično je napomenuti da su na Kozari primjenjivani i neki principi oko izbora NOO-a koji se nalaze u odredbama fočanskih propisa. Naime, na Kozari su donešeni i određeni normativni akti u kojima su regulisana i ta pitanja. Tako je Štab Prvog bataljona donio Uputstvo u kojem se, pored ostalog, propisuje: »NOO-e biraju svi, i muško i žensko koje je navršilo 18 godina i svi mogu biti izabrani...«. ³⁹ Sve ove aktivnosti NOO-a na Kozari govore o tome da su komunisti Kozare imali jasnu orijentaciju u pogledu uloge nove narodne vlasti, iako nisu imali uvijek konkretnih direktiva i uputstava o njihovom formiranju i ustrojstvu.

Ovom prilikom treba konstatovati da su partizanske snage na Kozari postale zavidne rezultate u prvoj polovini 1942. godine. U tome periodu bila je stvorena velika slobodna teritorija. Skoro sva sela kao i veći broj opštinskih mjesta je bio slobodan, a oslobođeni su i Ljubija i Prijedor, ⁴⁰ što predstavlja ogroman uspjeh. Ako se tome doda činjenica da su na cijelom oslobođenom području bili izabrani seoski i opštinski NOO-i, da su postojale partijske organizacije od ćelija do Okružnog komiteta za Kozaru, omladinske organizacije i organizacije žena, ⁴¹ onda se može doći do zaključka da je to bilo područje na kome je NOP u cjelini bio pravilno organizovan i dobro vođen.

Navedene činjenice je uočio i okupator. Oslobođenjem Prijedora i Ljubije bili su i neposredno ugroženi ekonomski interesi okupatora, pa zato njemačka komanda i donosi odluku o otpočinjanju jedne šire vojničke i političke akcije da se razbiju partizanske snage na Kozari pod svaku cijenu, pa i pod cijenu uništavanja cijelog naroda na tom području. Ofanziva je, kako je poznato, izvedena u toku juna i jula 1942. godine i bila je vrlo surova. ⁴²

Pod pritiskom nadmoćnijih snaga neprijatelja, jedinice Drugog krajiškog odreda su se povukle u Kozaru, a za njima je pošao i sav narod sa područja Kozare. Naime, Okružni komitet KPJ za Kozaru dao je 28. juna 1942. godine direktivu da se narod evakuše iz sela u Kozaru. ⁴³ U pismu je naloženo partijskim organizacijama da posvete punu pažnju evakuaciji naroda i živežnih namirnica, kako ne bi pao neprijatelju u ruke. NOO-i su dobili specijalnu ulogu u tome vremenu. Oni su morali da neposredno rukovode evakuacijom. U tu svrhu bio im je zadatak da odrede tačan pravac evakuacije kako bi bila izvođena sa određenim planom. Prema uputštvu Okružnog komiteta, svako selo, svaka opština, morali su imati svoje odredište, kako bi NOO-i ⁴⁴ mogli i kod povlačenja, kao i u samom zbjegu, vršiti svoju funkci-

36) Muzej, K 11 /St. 37810, F 1.

37) Muzej, K 11/st. 37750, F 3.

38) Dušan Stojnić, citirani članak.

39) Dr Veselin Duretić, citirano djelo.

40) Boško Baškot I dr., citirani članak.

41) Isto.

42) Vidi zapisnik Okružnog savjetovanja OK KPJ za Kozaru održanog 20. i 21. septembra 1942. godine u Kozari. Dokumentacija Instituta, inv. br. 903. (Dalje: Okružno savjetovanje . . .).

43) Pismo OK KPJ za Kozaru od 25. juna 1942. godine. Dokumentacija Instituta, inv. br. 320.

44) Isto.

ju.⁴⁵ Partijske organizacije i NOO-i su uspješno izvršili taj svoj zadatak.

Oni su organizovali ishranu vojske, koja je u tim teškim uslovima bila zadovoljavajuća. NOO-i su organizovali radne čete koje su pružile punu pomoć vojnim jedinicama u borbi protiv neprijatelja. Omladina, stariji ljudi i žene, organizovani u radne čete, vršili su prekopavanje puteva, rušenje mostova i pravljenje drugih zapreka, kako bi onemogućili neprijatelju nadiranje u Kozaru.⁴⁶ Posebno je važno naglasiti da je narod, organizovan u radne čete, odigrao veliku ulogu prilikom iznošenja i spašavanja ranjenika. Istina, u početku je bilo dosta poteškoća. Odbornici, kao i partijski radnici, bili su naviknuti da rade u selima i opštinama, a sada su došli u jednu novu situaciju kada se u zbjezgovima našlo oko 80.000 ljudi.⁴⁷ Međutim, te početne teškoće su brzo prevaziđene. Za kratko vrijeme su počeli da djeluju i seoski i opštinski NOO-i, koji su organizovali, relativno, normalan život. Po zbjezgovima su održavani i zborovi, konferencije, sastanci i drugi vidovi okupljanja naroda. U zbjezgovima je izlazila i štampa.⁴⁸ Sve ovo govori da su se NOO-i, kao novi organi narodne vlasti, već bili afirmisali kao pravi narodni predstavnici. Ta činjenica potvrđuje ispravnost politike KPJ koja je od početka ustanka bila usredsređena u pravcu izgradnje prvih narodnih organa vlasti.

Međutim, poslije završetka kozarske ofanzive, na Kozari je nastala, po mnogo čemu specifična situacija. Gotovo čitavo područje Kozare je ostalo пусто. Hiljade ubijenih i desetine hiljada otjeranih u logore, uticali su da dubički srez i neki krajevi novskog sreza ostanu bez stanovništva. U tim uslovima rad organa narodne vlasti bio je nemoguć. Pa i u onim krajevima u kojima je ostalo nešto naroda, rad organa narodne vlasti nije bio moguć zato što je neprijatelj stalno zalazio u sela. Zato je na Okružnom partijskom savjetovanju i zaključeno da »NOO treba da budu ilegalni, kako neprijatelj koji svaki čas može da prođe svakim našim selom (može) da sazna i upropasti te naše ljude.«⁴⁹

No, situacija se na Kozari, poslije ofanzive, počela smirivati pa i sam život normalizovati. U prvoj polovini avgusta na Kozaru se vratio i Prvi bataljon, pa preostali ljudi pristupaju obradi zemlje. U septembru se obnavljaju i neki seoski i opštinski NOO-i.⁵⁰ U jesen 1942. godine djelimično žene i djeca se počinju vraćati iz ropstva, ali na prazna ognjišta ili zgarišta. Ali, i pored svega, sve do kraja 1942. godine nije bilo moguće organizovati normalan rad NOO-a na području Kozare.

Početak 1943. godine na Kozari dolazi do novog, ali još većeg, poleta u razvoju NOB-a u cjelini, pa i do razvoja organa narodne vlasti. U maju 1943. godine formiran je novi partizanski odred na Kozari. U to vrijeme iz Podgrmeča na Kozaru dolazi V i II krajiška brigada, a uskoro zatim i VII banijska brigada.⁵¹ Dolaskom ovih jedinica ubrzo je stvorena veća slobodna teritorija na Kozari. U toku januara 1943. godine obnavlja se i rad NOO-a u svim oslobođenim selima. U februaru su izabrani NOO-i u onim selima koja su kasnije oslobođena pa je u isto vrijeme formirano i 10 opštinskih NOO-a.⁵² I ovog puta su opštinske NOO-e birali seoski NOO-i. Ali, treba naglasiti da se sada opštinski NOO-i biraju po odredbama septembarskih propisa, koje je Vrhovni štab NOP i DVJ donio kada je sa glavninom snaga prešao u Krajinu. Ovi propisi se zovu još i krajiški propisi. Tako sada svi opštinski NOO-i imaju plenum i izvršni odbor, koji broji 5—7 članova.⁵³ Ne-

45) Isto.

46) Isto.

47) Okruž. savjet., Dokumentac. Instituta, Inv. br. 003.

48) Isto.

49) Isto.

50) Dr. Veselin Đuretić, citirano djelo.

51) Isto.

52) Isto.

53) Isto.

što kasnije, tačnije, u martu 1943. godine, dolazi do izbora i sreskih NOO-a Bosanski Novi i Bosanska Dubica, a nešto kasnije i Prijedora.⁵⁴ Posljednji je formiran sreski NOO za srez Bosanska Gradiška, 28. avgusta 1943. godine, u Matavuljskom gaju u Trbovljanima, sa sjedištem u Gornjim Podgradcima.⁵⁵ Sreske NOO-e birali su delegati opštinskih NOO-a sa područja dotičnog sreza. I sreski NOO-i su imali plenum i izvršne odbore. Sekretari sreskih NOO-a na području Kozare bili su obavezno članovi sreskih komiteta KPJ na odnosnom srezu.

Prema izloženom, može se vidjeti da su do maja 1943. godine na području Kozare djelovala 3 sreska NOO-a. Bosanskonovski sreski NOO imao je četiri opštine, prijedorski tri, bosanskodubički tri i dvije na bosanskogradiškom srezu u kojima su radili opštinski NOO-i. To je uslovilo da se već u maju 1943. godine izabere Inicijativni okružni NOO za Kozaru,⁵⁶ da već 16. juna bude održana i Prva okružna konferencija delegata sreskih NOO-a na kojoj je bio izabran Okružni NOO za Kozaru.⁵⁷ Izborom Sreskog NOO-a za srez Bosanska Gradiška u avgustu 1943. godine bio je zaokružen proces formiranja NOO-a kao organa nove narodne vlasti na Kozari. Tada na Kozari djeluje oko 114 seoskih, 14 opštinskih, 4 sreska i jedan okružni NOO.

Sredinom 1943. godine uspostavljena je na Kozari i Komanda vojnog područja Kozare kao i četiri komande mjesta, koje su vršile vojno-političku vlast na određenim srezovima.⁵⁸ Karakteristično je naglasiti da su do toga vremena poslove vojnopozadinskih organa vlasti, za razliku od drugih krajeva, obavljali NOO-i.

Tako sredinom 1943. godine gotovo da nije ni bilo mjesta na Kozari koje nije bilo pod direktnim ili indirektnim uticajem NOP-a. Organi vlasti su funkcionisali u svim oslobođenim, kao i u većem dijelu neoslobođenih sela, opština i srezova.

Krajem 1943. godine provedeni su izbori za sve opštinske i sreske NOO-e na području Kozare. Naime, kako su tokom prve polovine 1943. godine, prilikom obavljanja rada opštinskih i formiranja sreskih NOO-a, izbori provodeći različito, Okružni NOO je, 22. oktobra 1943. godine obavijestio Oblasni NOO za Bosansku krajinu da je odlučio da se provedu izbori kako bi se otklonile manjkavosti, i u organizaciji opštinskih i sreskih NOO-a, i u pogledu njihovog izbora.⁵⁹

Izborom svih opštinskih i sreskih NOO-a ujednačen je i njihov rad. Rad sreskih NOO-a organizovan je tako što su formirani sektori pri njihovim izvršnim odborima. Sektori su: organizacioni, administrativni, zdravstveni, kulturno-prosvjetni i poljoprivredni.⁶⁰

Najvažniji zadaci koji su stajali pred organima narodne vlasti na Kozari tokom 1943. godine bili su da se obezbijedi prehrana vojske i stanovništva. U proljeće 1943. godine preduzete su sve mjere da se na vrijeme obavi proljetna sjetva, dok se u ljeto i jesen te godine radilo na tome da se obavi žetva i jesenja sjetva. Svi ti zadaci su uspješno obavljani. Naročito je mnogo učinjeno na obezbjeđenju prehrane stanovništva na opustošenom dubičkom srezu. Nije izostala aktivnost NOO-a ni na kulturnom, zdravstvenom i drugim sektorima rada. S obzirom da je tokom 1943. godine bilo dosta oboljenja od tifusa, NOO-i su preduzimali mjere da se peče kreč i kreče kuće i uticali na poboljšanje čistoće uopšte.⁶¹

54) Muzej, Inv. br. 13523/2.

55) Dr Veselin Đuretić, citirano djelo.

56) Dokumentacija Instituta, OK KPJ Kozara, Inv. br. 1384, 1457 i 1384.

57) Dr Veselin Đuretić, citirano djelo; Boško Baškot I dr., citirani članak.

58) Isto.

59) Muzej, K 11/1232, F 5.

60) Dr Veselin Đuretić, citirano djelo.

61) Vidi Izvještaj OK KPJ za Kozaru od 20. aprila 1943. godine, Dokumentacija Instituta, Inv. br. 1384.

Struktura organa narodne vlasti na Kozari ostala je ista i tokom 1944. godine. Ali, mreža NOO-a se širila kako su se oslobađala pojedina mjesta. Tako su u srezu Bosanska Gradiška, pored tri opštinska NOO-a koji su osnovani 1943. godine na oslobođenom području, u prvoj polovini 1944. godine osnovani opštinski NOO-i u Lomnici, Mrčevcima i Klačnicama.⁶² U to vrijeme na gradiškom srezu su bila 53 seoska NOO-a.⁶³ U srezu Prijedor je takođe bilo osam opštinskih NOO-a,⁶⁴ dok je na srezu Bosanska Dubica bilo pet opštinskih NOO-a, jer je ravanjska opština bila privremeno rasformirana,⁶⁵ a odbornici ove opštine pripali su drugim opštinskim NOO-a prema teritoriji koja je pripala odnosnom NOO-u, i to: moštaničkoj 3, knežopoljskoj i knežičkoj po 1 odbornik.⁶⁶

Pored širenja mreže seoskih i opštinskih NOO-a na području Kozare, treba kazati da je tokom 1944. godine došlo i do njihove organizacione izgradnje kao i do formiranja organa uprave pri NOO-a. Tako su pri Okružnom NOO-u za Kozaru osnovani organi uprave za sljedeće sektore: za privredu, za saobraćaj, za kulturu i prosvjetu, za zdravlje i administrativno-upravni sektor. Sreski NOO-i su imali sektore: administrativno-upravni, privredno-ekonomski, prometno-saobraćajni, kulturno-prosvjetni i zdravstveni.⁶⁷ Opštinski NOO-i nisu imali posebne organe uprave, nego su bili jedinstveni organi.

Aktivnost NOO-a na Kozari tokom 1944. godine dolazi još više do izražaja. To je omogućila i opšta politička i ratna situacija, jer su snage NOVJ bile u preimućtvu u cijeloj Bosanskoj krajini, pa i na Kozari. Ako se tome doda i činjenica da su se organi narodne vlasti učvrstili, da su oni znatno prošireni i u njih izabrani najbolji i najodaniji ljudi, onda su bili stvoreni i povoljni uslovi za njihov rad. Međutim, za uspješan rad NOO-a bilo je od velikog značaja da je narod Kozare bio neumoran, da je prihvatao i izvršavao sve zadatke koje su postavili organi narodne vlasti.

Ovom prilikom će biti naglašene samo neke najvažnije aktivnosti koje su organi vlasti na Kozari ispoljili. To je, prije svega, briga za prehranu vojske i stanovništva. U tome pravcu su NOO-i polučili zapažene rezultate. Tako je, na primjer, sreski NOO Bosanska Gradiška 11. 5. 1944. godine obavijestio Okružni NOO za Kozaru da je sakupio 18.140 kg žita, od čega je za jedinice Petog korpusa, koje su djelovale na tome području, poslato 2.035 kg a 9.750 kg ostalo je u fondu sreza, dok je 1.640 kg podijeljeno siromašnim porodicama, s obzirom da je veliki broj stanovništva bio gladan i da je tražio pomoć od NOO-a, 2.978 kg izbjeglicama, a ostala količina predata je Komandi mjesta.⁶⁸ Slično je činjeno i u prijedorskom srezu, gdje je ekonomsko stanje, kako se kaže u jednom izvještaju sreskog NOO-a Prijedor od 14. 4. 1944. godine, »može se reći prilično«.⁶⁹ Međutim, ekonomsko stanje u srezu Bosanski Novi je bilo nešto slabije. Bilo je tokom aprila 1944. godine oko 230 porodica koje nisu imale prehrambenih artikala pa su snabdjevene iz fonda sreskog NOO-a.⁷⁰

Budući da je ishrana naroda i vojske bila jedna od najznačajnijih preokupacija organa narodne vlasti, NOO-i, od seoskih pa do Okružnog NO odbora na Kozari, su bili angažovani na poslovima sjetve i obrade poljoprivrednih imanja. Prema jednom izvještaju Okružnog NOO-a za Kozaru od 20. 5. 1944. godine, na području Kozare su zasijane sljedeće površine izražene u dunumima: srez Bosanski Novi: 17.626 — kukuruza, 11.387 zobi, 850 ječma,

62) Vidi Izvještaj Sreskog NOO-a Bos. Gradiška od 14. 4. 1944. godine, Muzej, K II/st. 341-6, F 2.

63) Isto.

64) Vidi Izvještaj Sreskog NOO-a Prijedor od 30. 4. 1944. godine, Muzej K XI/2013, F 4.

65) Vidi Izvještaj Sreskog NOO-a Bos. Dubica od 16. 5. 1944. godine, Muzej, K XII/2090, F 3.

66) Isto.

67) Muzej, K XI/st. 341-b, F 2.

68) Muzej, K XII/5928, F 2.

69) Muzej, K XI/2082, F 2 I K XI/5919, F 4.

70) Muzej, K XI/1942, F 2.

325 pira, 262 jare pšenice, 2.227 krompira i 368 ostalog; srez Prijedor: 35.780 kukuruza, 12.215 zobi i 2.304 krompira; srez Bosanska Dubica: 16.123 kukuruza, 200 zobi i 1.500 krompira i srez Bosanska Gradiška: 6.842 kukuruza, 1.303 zobi i 559 krompira. Prema tome, ukupno je bilo zasijano: 76.371 dunum pod kukuruzom, 20.203 dunuma zobi i 6.690 dunuma krompira.⁷¹ Međutim, konačni izvještaj Okružnog NOO-a od 16. 6. 1944. godine govori da je na okrug zasijano kukuruzom 177.473 dunuma, zobi 41.324 dunuma, ječma 9.063 dunuma, pira 1.765 dunuma, krompira 10.261 dunum, graha i ostalog 6.805 dunuma. U jesenjoj sjetvi, prema istom izvještaju je zasijano: pšenice na površini 88.508 dunuma, raži 5.253 dunuma.⁷² Ovo su, svakako, impozantne površine koje su zasijane u to vrijeme. Ovakvo krupni rezultati su postignuti zahvaljujući velikom odzivu naroda. Posebno je značajno naglasiti da je narod iz jednog sreza pomagao u zasijavanju površina narodu iz drugog sreza koji nije imao zaprežne stoke i poljoprivrednog alata. Tako je, prema izvještaju Sreskog NOO-a Bosanska Dubica od 27. 4. 1944. godine, narod prijedorskog sreza radio, do tada 2.021 radni dan na dubičkom srezu, dok je narod bosanskonovskog sreza radio 542 radna dana.⁷³ Ili, još jedan primjer. Na srezu Bosanski Novi ljudi su orali četiri dana u sedmici za sebe, a dva dana za one koji nisu imali radnu stoku.⁷⁴ Kako je organizovana ta pomoć, vidi se i iz riječi Miće Zeca, člana Okružnog NOO-a za Kozaru, izgovorenih na konferenciji okružnih i sreskih NOO-a za Bosansku krajinu 14. marta 1944. godine, gdje je, između ostalog, rekao: »Mi smo organizovali pomoć na taj način, što smo na dobrovoljnoj bazi mobilisali 550 plugova i pomoću njih obradili 5.500 dunuma zemlje. Ovdje treba istaći da je narod koji je pomagao dubičkom srezu, dao sve: i plugove, i sjemenje, i hranu, kako za sebe, tako i za stoku za vrijeme sjetve.«⁷⁵

Organi narodne vlasti na Kozari poklanjali su dužnu pažnju, svakako prema opštim prilikama i drugim pitanjima od interesa za narod ovog kraja. Posebna pažnja je posvećivana kulturno-prosvjetnim pitanjima, što potvrđuje i izvještaj Sreskog komiteta KPJ Bosanski Novi od 2. juna 1944. godine, u kome se, pored ostalog, kaže da su adaptirane četiri privatne kuće za škole, a jedna škola je otvorena u zgradi koja je izgrađena za školu prije rata.⁷⁶ Škole su radile i u drugim srezovima gdje su god uslovi dozvoljavali.⁷⁷ Posvećivana je, takođe, velika pažnja opismenjavanju odraslih lica, u koju svrhu su otvarani analfabetski tečajevi po selima. NOO-i su preduzimali mjere da se osposobi učiteljski kadar koji je u mnogome nedostajao. Organizovani su i tečajevi za rukovodioce analfabetskih tečajeva.

Pred organima narodne vlasti stajali su, takođe, krupni zadaci iz oblasti narodnog zdravlja i socijalnog staranja. Osnivanje zdravstvenih ustanova i obezbjeđivanje zdravstvenog sanitetskog kadra uopšte, bio je njihov osnovni zadatak. Preduzimane su, s tim u vezi, sve mjere da se suzbiju i izliječe zarazne bolesti koje su u tim ratnim danima harale. Pored toga, NOO su imali mnogo posla na zaštiti ratnih vojnih invalida, porodica poginulih boraca, a naročito na zaštiti i njezi djece koja su ostala bez roditelja u poznatoj kozarskoj ofanzivi 1942. godine, pa i kasnije.

NOO-i su pridavali veliki značaj političkoj aktivnosti među narodom, što potvrđuju mnogi izvještaji seoskih i opštinskih NOO-a u kojima se kaže da je političko stanje, na njihovoj opštini ili srezu, dobro.⁷⁸ Posebno je obra-

71) Muze], K XI/1/2090, F 3.

72) Muze], K XI/1/66, F 6.

73) Muze], K XI/1/1997.

74) Muzej, K XI/1/1952, F 8.

75) Vidi zapisnik sa savjetovanja okružnih i sreskih NOO-a za Bosansku krajinu od 14. marta 1944. godine. Arhiv BiH. Fond Oblasnog NOO-a za Bosansku krajinu, br. 2008/8.

76) Dokumentacija Instituta. Fond OK KPJ za Kozaru, inv. br.

77) Vidi Izvještaj Sreskog komiteta KPJ Bos. Dubica, Dokumentacija Instituta, Inv. br. 5273.

78) Muzej, KXI/1/1942, F 2.

ćena pažnja na to da ljudi ne idu u gradove u kojima su okupatori i njihove sluge, pa se u izvještajima konstatuje da narod ne ide u gradove, sem poje-
dinaca.

Na osnovu onoga što smo do sada kazali o osnivanju i razvoju organa narodne vlasti na Kozari, može se zaključiti da je krajem 1944. godine cijela teritorija bila pokrivena organima nove, potpuno izgrađene, narodne vlasti.

Međutim, početkom 1945. godine rat se primicao svome kraju pa je bilo nužno i organe vlasti prilagođavati potrebama rada i života u slobodi. U tom pravcu Predsjedništvo Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođe-
nja Bosne i Hercegovine 7. februara 1945. godine donosi odluku o teritorijal-
noj podjeli Bosne i Hercegovine,⁷⁹ kojom je Bosna i Hercegovina podijeljena na pet okruga: sarajevski, banjalučki, tuzlanski, travnički i bihački i jednu oblast za Hercegovinu. Istom odlukom ukinute su ranije oblasti za Bosan-
sku krajinu i istočnu Bosnu, kao i raniji okruži, među kojima je i okrug Kozara. Područje okruga Kozare ušlo je u sastav banjalučkog okruga. Ban-
jalučki okrug su, prema citiranoj odluci, sačinjavali srezovi: Banja Luka, Bosanska Dubica, Bosanska Gradiška, Bosanski Novi, Derventa, Ključ, Kotor-
-Varoš, Prijedor, Prnjavor, Sanski Most, Teslić i Tešanj.

U vezi s prednjom odlukom ZAVNOBIH-a, Oblasni NOO za Bosansku krajinu, na svojoj sjednici od 2. marta 1945. godine donio je odluku da pre-
stane sa radom, a da svoje nadležnosti i funkcije prenese na okružne NOO-e koji će biti osnovani za nova okružna područja.⁸⁰

Provodeći u život odluku Predsjedništva ZAVNOBIH-a o teritorijalnoj podjeli Bosne i Hercegovine, bilo je potrebno osnivati nove okružne organe narodne vlasti. Tako je već 11. marta 1945. godine, održana konferencija za izbor Okružnog NOO-a u Banjoj Luci,⁸¹ pod čiju je vlast došlo i područje Kozare. Konferencija je poslije saslušanog referata, koga je podnio Milan Vrhovac, izabrala Okružnu skupštinu od 60 članova. Za predsjednika je izabran Svetozar Vejinović, za potpredsjednike: Bećir Golijašević i Vito Lastrić i za sekretara Miloš Stojaković i još 10 članova Izvršnog odbora.⁸²

Pored Okružne skupštine, na Konferenciji je osnovan i Okružni sud Ban-
je Luke i izabrane sudije.⁸³ Od značaja je naglasiti da u okrugu Kozare nije bio osnovan okružni sud.

Okružni NOO Banje Luke, kao izvršni organ Skupštine, imao je svoje or-
gane uprave u obliku odsjeka, i to: Privredni odsjek sa odjeljenjima: za ze-
mljoradnju i stočarstvo, za građevinarstvo i za trgovinu, zadrugarstvo, indu-
striju i zanatstvo; Odsjek za narodno zdravlje i socijalno staranje sa odjelje-
njima: za narodno zdravlje i za socijalno staranje; Prosvjetni odsjek sa odje-
ljenjima: za osnovu nastavu i analfabetske tečajeve, za srednju nastavu i za
narodno prosvjeđivanje; Upravni odsjek i Odsjek za ishranu, koji su osnova-
ni kao jedinstveni organi uprave, bez podjele na unutrašnje organizacione
jedinice.⁸⁴ Na čelu odsjeka je stajao šef odsjeka, koji je rukovodio njegovim
cjelokupnim radom i bio odgovoran za svoj rad i rad odsjeka Okružnom
NOO, iz čijeg reda je bio imenovan. Ovdje je potrebno naglasiti da je slične
organe uprave imao i raniji Okružni NOO za Kozaru.

Okružni NOO Banje Luke, odmah po njegovom formiranju, preduzeo je
mjere da se sreski NOO na njegovom području, gdje spada i Kozara, prilago-
de novoj teritorijalnoj podjeli i da se osposobe za izvršavanje zadataka koji
su svakodnevno iskrsavali. I sada su osnovni zadaci bili da se obezbijedi is-
hrana vojske i stanovništva. Da je taj problem bio najakutniji, da se za-
ključiti na osnovu izvještaja Okružnog NOO-a Banje Luke, koga je 12. aprila

79) ZAVNOBiH, knjiga 5, »Veselnj Mastiša«, Sarajevo, 1968. str. 127. (Dalle: ZAVNOBiH . . .).

80) ZAVNOBiH, knjiga II, strana 187.

81) Arhiv Bosanske krajine, Banja Luka, fond Okružni NOO, br. 178 (dalje, Arhiv BL . . .).

82) Isto.

83) Isto.

84) ZAVNOBIH, knjiga I, str. 578.

1945. godine dostavio ZAVNOBIH-u,⁸⁵ u kome se pored ostalog, kaže: »Opšte stanje ljudske ishrane na ovom okrugu nije zadovoljavajuće, jer količine koje se u narodu nalaze, ne mogu zadovoljiti potrebe cjelokupnog stanovništva ni za mjesec dana.« Prema ovom izvještaju, na raspolaganju je bilo 772.664 kg pšenice, 660.701 kg kukuruza, 336.974 kg graha, 2,027.413 kg krompira i 64.559 kg masti. I stanje sa stokom je bilo vrlo loše, jer, pored malog broja grla, radi nedovoljne ishrane, stoka je bila u vrlo lošem stanju.⁸⁶ A potrebe u prehrambenim artiklima i mesu bile su velike. Krajem 1944. i početkom 1945. godine samo za vojsku u Bosanskoj krajini, gdje je banjalučki okrug imao najveću teritoriju, trebalo je obezbijediti 475 vagona žita, preko 100 vagona zobi, preko 100 vagona mesa, 80 vagona krompira, 15 vagona masti itd.⁸⁷ Sve su to NOO-i morali riješiti. Međutim, treba kazati da je i ZAVNOBIH bio angažovan na rješavanju ovih problema. S tim u vezi je Predsjedništvo ZAVNOBIH-a 20. marta 1945. godine donijelo odluku o zabrani klanja stoke za javnu i privatnu potrošnju,⁸⁸ kojom je zabranjeno klanje priplodne i radne stoke. Pored navedenih mjera, Predsjedništvo ZAVNOBIH-a je odlučilo da se odrede sedmično tri bezmesna dana (ponedjeljak, utorak i srijeda), u koje se meso, ni javno, ni privatno, ne smije trošiti. Provodeći u život ove mjere, na sastancima u NOO-a i komandama područja na području Bosanske krajine, zauzeti su stavovi da se redovno vrši otkup stoke i da se ona odmah predaje na određeno mjesto gdje je namijenjena, kako ne bi dolazilo do kvarenja.⁸⁹

Pored ovih tekućih poslova oko ishrane vojske i naroda, Okružni NOO Banje Luke i sreski NOO na ovom području preduzimali su niz mjera i za dugoročno rješenje ovog akutnog problema. Zato su preduzete i mjere da se u toku proljetne sjetve zasiju što veće površine. Te mjere su urodile plodom, što se da zaključiti na osnovu izvještaja Odsjeka za poljoprivredu Okružnog NOO-a Banja Luka od 11. maja 1945. godine.⁹⁰ Do toga roka na ovom okrugu je zasijano oko 385.000 oranica, od čega na kukuruz otpada 292.000 dunuma, na jaru pšenicu 26.000 dunuma, na zob 39.815 dunuma, ječam 7.325 dunuma, krompir 17.617 dunuma i na ostale usjeve 3—5.000 dunuma.

Da naglasimo još jednu od više značajnih aktivnosti Okružnog NOO-a Banje Luke. Naime, kako se završetak rata bližio kraju, a time i oslobođenje gradova na području ovog okruga koji još nisu bili oslobođeni, među kojima su i oni na području Kozare, to je Okružni NOO Banje Luke 16. aprila 1945. godine uputio nadležnim organima Uputstvo o načinu osnivanja organa narodne vlasti u oslobođenim gradovima.⁹¹ U Uputstvu je istaknuto da u cilju bržeg i lakšeg sređivanja pritiska u gradovima, sreski NOO, odmah po ulasku u određeni grad, imenuju i postavljaju gradske NOO kao svoje privremene organe, koji će voditi poslove u gradu do pripremljenih izbora za izbor gradskog odbora. Naglašeno je da u te odbore treba birati ljude koji će se unaprijed predvidjeti, da moraju biti poštene i radni ljudi, koji će imati ugled u narodu. Većina njih treba da bude od onih ljudi koji su ranije izašli na oslobođenu teritoriju ili su učestvovali u NOB-u, ali da u odbore mogu biti imenovani i ljudi iz grada čija prošlost to dozvoljava. Napomenuto je da se pri imenovanju ljudi u NOO-e, ima u vidu i nacionalni sastav stanovništva.⁹² Sreski NOO-i su te direktive provodili adekvatno njihovoj suštini, pa je oslobođenjem područja Kozare, bila izgrađena i struktura narodne vlasti, kako na selu, tako i u gradovima.

85) Arhiv BL. Fond Okružnog NOO, br. 1087.

86) Isto.

87) »Glas«, organ NOP-a Bosanska krajina, br. 24.

88) ZAVNOBIH, knjiga II, str. 212.

89) ZAVNOBIH, knjiga II, str. 188 I »Glas«, organ NOP-a Bosanske krajine, br. 24.

90) Arhiv BL, fond Okružnog NOO-a Banja Luke, bez broja.

91) Arhiv BL, bez broja.

92) Isto.

Osnivanjem NOO-a, okružnih i sreskih sudova i javnih tužilaštava, na području Kozare je završen proces formiranja organa narodne vlasti u cjelini još prije potpunog oslobođenja ovog područja, kao i zemlje u cjelini. Sve je to doprinijelo da organi narodne vlasti uspješno nastave svoju djelatnost u slobodi. To je tim važnije, kad se zna da su pred organima vlasti stajali krupni zadaci obnove i izgradnje, kako svoga područja, tako i zemlje u cjelini.